زیندانەکانی قەڵای سەربازی نزارکێ و ئاکرێ و سەربازگەی سەلامییە.. عەلی مەحمود محەمەد

قەڵای نزارکێ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەندی شاری دهۆکە، لە نزیك گوندی بەردەشکەفە، لەناو سنوری گوندی نزارکێیە، لە گەلی بەسەر و بەرزاییەکانی ئاردە کەلهە یە.
لە کۆتایی ساڵی 1976 دەست بە دروستکردنی ئەم تەلارە زەبلاحە کەنکریتییە کراوە، لەسەر ڕەنگەڕۆژی تەلارسازی سەقیەتی، لە ماوەی 5 ساڵ تەواو کراوە، هەموو قەڵاکان عەراق یەك ڕووبەر و ئەندازیارییە 15000 مەتری چوار گۆشەیە و لە چوار لاوە چەکی دژە فڕۆکە پاراستونی.
قەڵای نزارکێ یەکێکە لە 2 قەڵاکەی بادینان، لە پاڵ قەڵای سەربازی ئاکرێ، هەروەها چەند قەڵایەکی دیکە بە دیزاینەکی زۆر بچووکتر هەن کەلها دەڤەرا بەرسڤە و شێخان و زاخۆ.
لە ڕێکەوتی 28-8-1988 ەوە، سەرەتای دوای دەستپێکردنی ئەنفالی بادینان، ئەنفالکراوانی بادینانیان هەناوەتە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکێ، ئەم قەڵایە تا نزیك مانگی دەی هەمان ساڵ بەردەوام ئەنفالکراوانی تێدا بووە، چونکە لە لەبوردنە گشتییەکەی 6-9-1988 یش بە دواوە لە جوگرافیای ئەنفالی بادینان ئەنفالکردن بەردەوام بووە، تەنانەت ئەوانەشی خۆیان داوە بە دەستەوە کار بە بێیاری لەبوردن و ریکارە ڕاگەیەنراوەکان نەکراوە بەرامبەریان.

ئەنفالکراوانی بادینان ژمارەیان چەند بووە

بەهۆی دەستکەوتنی بەڵگەنامەیەکەوە، هەموو ئاماری ئەنفالکراوانی بادینان لە پرسەی ئەنفالی هەشتدا ئاشکرا دەبن، بەپێی ڕاپۆرتی ژمارە 28/8 لە ڕێکەوتی 3-9-1988ی فەیلەقی پێنج کە لیوا ڕوکن یونس محەممەد زەرب فەرماندەی فەیلەق واژەیکردووە، لە پرسەی ئەنفالی هەشتدا کەی گشتی 14473 کەس دەستگیرکران، لەو ژمارەیە 2252 یان پیاو بوونە، 3303 کەسیان ژن بوونە، 7847 کەسیشیان منداڵ بوونە، هەروەها 211 کەس خۆیان داوە بە دەستەوە، 482 کەسی دیکەش لەوانەی بە موستەلەحی ئەوان "تەکەدەر" ناویانیانی بردووە دەستگیرکراون، بەشی زۆری ئەمانە بە قەڵای نزارکەدا تێپەیوون جگە لەوانەی زیندانی سەربازگەی قەڵای ئاکرێ بوونە. زیندانیان لەم

زیندانەکانی رۆژهەڵات تا دوو هەفتەی پێش لە پیرەکان زیاتریش ماونەتەوە.

ئەنفالکراوان لە کوێوە هێنران؟

خەڵکی دەستگیرکراوەکانی قەناغی ئەنفالی هەشت، کە پانتایی جوگرافیایەکەی زیاتر لە 10 کیلۆمەتری چوارگۆشە بوون، لە کامپەکانی جگاوێ گواستراونەتەوە بۆ هەردوو قەڵای سەربازی نزارکێ لە شاری دهۆک و قەڵای سەربازی لە قەزای ئاکرێ.
یەکەم قەناغی زیندانیکردنی هەندێکیان کامپگای دهرلوک بووە، هەندێکی دی سەری ژێرە و کوانێ و قوتابخانەیەک لە هاوینێ هەواری سەرسەنگ، لە قەزای ئامێدیش ناوەندی پۆلیس و سەربازگەی شارەکە و بارەگای یەکێتی مامۆستایان جگای کەکردنەوەی ئەنفالکراوان بوونە، لە قەزای زاخۆ کامپگای بەرسفێ و هەزاواو وە قەڵا سەربازیەکەی مانگێش.
لە ناحیەی مانگێش هەندێك لە ئەنفالکراوان بەردراون بۆ شوێنی ئاژەڵان، بەڵام بەری ناحیەی مانگێشی ئێوکات کە پیاوێکی کریستان بووە، پاساوەتەوە لە ئەفسەری بەرپرسی سەربازی نێیان کوژن، رۆژی دواتر بردراون بۆ تەلاری ناحیەی مانگێش، ژن و منداڵی کەمتر لە 15 ساڵ بۆ پاس، پیاوەکانیش بۆ ئۆتۆمبیلی سەربازی بەردراون بۆ زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکێ. بەشێك لە ئەنفالکراوانی زیندانیکراو لە ناحیەی مانگێش، سێ رۆژ لە ناحیەی مانگێش ماونەتەوە، ئێو ماوەیە خواردنیان نەداوە پێیان، هاووڵاتیانی ناحیەی مانگێش خواردنیان بۆ بردوون. هەندێکی دی لە زیندانیان وەك دەگەڕێنەوە، سەرەتا بردراونەتە ناو قوتابخانە لە ناحیەی مانگێش، رۆژی دواتر بردراون بۆ زیندانی قەڵای نزارکێ، لە قوتابخانەی مانگێش پیاو لە ژوورەوە دەرگایان لە دخراوە، منداڵ و ژنانیش لە گەڕپانەکەی کەکراونەتەوە. بەشکیش سەرەتا لە نافشکێ کەکراونەتەوە، لەوێوە گواستراونەتەوە بۆ مانگێش، دواتر بۆ بەڕێوبەرایەتی ناحیەی مانگێش، ئێوجا بۆ سەربازگەی قەڵای نزارکێ.
مریەم کامم مەرعان سیتەیی رەکانی هاووڵاتی گوندی سیتە دەڵت دوو گیان بووم بۆ زیل بردراین بۆ ئەردوگای دهرلوك، کە گەیشتین هەزاران کەس لە دهرلوك بۆ زیندانی کەکرابوونەوە، ژن و پیاویان لەوە لە یەکتر جیا کردەوە، دوو رۆژ لە ئەردوگای دهرلوك ماینەوە. ئوسمانی باوك منداڵکانم بۆ ماوەیەك لەوە بینی، ئەفسەرەکە رەگەیانی داوە بۆ بینینی، ئێو وتبووی بۆ شاق و پستاڵ ئەمیان کردە ناو زیلەکە کە هێنامانیان بۆ ئێرە. دواتر لە ئەردوگای

دەرلوکەوە هێنامانیان بۆ سەربازگەی قوڵای نزارکە بۆ ئۆتۆمبیلی زیلی سەربازی.
هەروەها بەشێك لە خێزکە ئێنفالکراوەکان بۆ ئۆتۆمبیلی سەربازی بردراون بۆ قوڵای سەربازی قدش، لە کامانەوە بۆ سەیارەی سەربازی بردراون بۆ قوڵای قدش، لەوێ لەکۆمینەوەیان لە گەڵ کراوەو ئەشکەنجەی پیاوەکان دراوە. بەشێکی دی براونەتە گوندی فرشا؟؟ لەوێ ژن و منداڵ جیاکراونەتەوە، بۆ جادەی سەرەکی کانا وە بەڕێ کراون، بەدوای یەکا بەسەر شەقامەکیا، پیاوەکان کراونەتە ناو زیلەوە، ژن و منداڵیش بۆ جیا بۆ قوڵای قدش ؟، دوای کاتژمێرێك مانەوە ئەوجا بردراون بۆ زیندانی سەربازگەی قوڵای نزارکە.
دوای دەرچوونی لێبوردنە گشتییەکەش لە ئێنفالی هەشت خێزك دەستگیر کراون، ئەوانەی کە خۆیان تەسلیم کردووە، بۆ ئۆتۆمبیلی سەربازی بردراون بۆ قوڵای قدیش، دواتر گواستراونەتەوە بۆ زیندانی قوڵای سەربازی نزارکە.
هەرچەندە میدل ئیست هیچ وا رادەگەیەنێت "بۆ گوترەی قسەی ئەفسەرە مەیدانییەکانی ئەوسا لە بادینان، کەوا فەرمانیان پێگەیشتبوو چیتر بەندییەکانیان نەکوژن" وەلێ دوای لێبوردنە گشتییەکە لە کوشتنی پیاوانی گەنجی ئێنفالی بادینان بەردەوام بوونە.
کەتان تاهیر زەویی هاووڵاتی گوندە زەوا شێخ پیرامیسی نزیك بامەرنی دەڵێت"دوای لێبوردنە گشتییەکە کە گرتمانیان جاش و جێیش بردمانیان بۆ کەمپگای قەدش، جنۆیان پێمان دا، چیمان پێ بوو لێمانیان سەند، ئەو ماوەیە خواردنیان پێمان نەدا، دوایی بۆ ئیڤای عەسکەری بردمانیان بۆ زیندانی قوڵای نزارکە.
گروپەکیش دوای لێبوردنە گشتییەکە خۆیان تەسلیم کردەتەوە، بردراون بۆ ئەنشکا دواتر راستەوخۆ بۆ سەربازگەی قوڵای نزارکە.
بەشێکیش لە ئێنفالکراوان بردراون بۆ قوڵای سەربازی ئاکرێ، کە لەسەر تەرزی قوڵای نزارکە دروست کراوە، لە قەبارەو شێوەدا وەك ئەوە، راستەوخۆ لەوشەوە بردراون بۆ ئەردوگای زەرە ملایی جەژنیکان، نایف رەشو لەم بارەوە دەڵێت " روزا 5/9 ئەم نەچاربووین زاروك و خەزانیت خۆ مە تەسلیم کرن ،و ئەم هاتین دابین چیایێ گارێیی نزیك 10هەزار کەس لناف چیایێ گارێیی ئاسۆ مابۆن ئەم ژی وەك هەزاران کەسین دی هاتن گرتن.
ئەم ڤەگوهاستین بۆ قەلعا ئاکرێ و پاشی بۆ بارگەیی جیش شعبی، سوپاس بۆ جەماوەرێ ئاکری بومە خوارن ئینا ئەو جەند روژ بوو مە خوارنەك دورست نەخوار بوو ئەم سیاری سیاڵەت ئیڤایەن سەربازی کرین، من ج ژ خەزان و زاروکەت خۆ نەد زانی ئەم برین بۆ ناحیا کەلەکێ تومارکرین ئەم برین بۆحرکێ و مە ل و هەدرێ خەزان و

زاروکین خ ل جژنیکان دیتن، " " ل دوو میحورا شر بوو هر ژ ئتروش هتا زاخو ئو کسن د گرتن د برنە قلعا نزارکێ ئانکو قلعا هنگافتنێ و ژ ئتروش هتا خواکورك وسوران ئوەن د هاتنێ گرتن و ڤدگوهاستن بێ قلعا ئاکری". قلای سربازی ئاکرێ " 95 کیلەمتر لێ شاری موسڵ دوور و ١٢٠ کیلەمتر دکوتێ باشووری رژهەلاتی شاری دهکوێ، لێ نوان سێ چیادایێ".
ئم دوو قلایێ کێ ئنفالکراوانی بادینانیان بیان گواستنوە، هر یکیان لێ ژر سرپرشتی بەرپرسیارێتییکی ئمنی شارکدا بوون، قلای سربازی ئاکرێ بەرپرسیارێتی ئمنی شاری موسڵ سرپرشتی زیندانییکان ناوی کردووە، قلای سربازی نزارکش لێ دهك لێ ژر سرپرشتی بەرپرسیارێتی ئمنی دهك بوو.

جیاکردنوە

لێ سربازگای قلای نزارکێ وك سربازگای تپزاوا ئوانای تازێ دگیشتنێ جێ، یکسر جیادکرانوە، پیاو و کوڵ گنجکان دکرانە لایکوە، ژن و منداڵ و خڵکی بتمنیش لێ لاکای دیکای گڵپانی سربازگاکێ رادگیران.
پڵێ سندی دگڵتوە دڵت لێ دهك مبستی زیندانی قلای سربازگای نزارکیە، بێ قامچی بر و رووماڵ هاتن لو کاتی دگن، گنج و پیریان جیا کردوە.
کاتك کێ جیاکردنوە تواو دبوو، بندییکانیان بێ سر هڵگورێ پیس و بگنکاندا دابش دکرد، هڵی رق و تقی تڵێ بێ میز و پیسایی زیندانییکان پشتر سواق درابوو، بێ تایبت ئوانای درنگ دگیشتن.
لێ سربازگای قلای نزارکێ پیاوکان لێ نهمی خوارو دمانوە، ژن و منداڵیش لێ بشی سرەوە.
زربای زیندانییکان لێ نهمی دووەمی قلاکدا بندکرابوون، چونکێ پیاوێ گنجکان وڵای ئوای ژمارێان کمتر بوو، زووتریش رەوان دکران بێ مرگ، نهمی سرێ ئوندێ پێ و قربالغ بووە، زیندانیان یان بێ چینچکوە دانیشتوونە، یان لبر قربالغی و پیسی لێ تاوا دچوونە بر هیوانکان.

لکڵینەوە

لێ زیندانی سربازگای قلای نزارکێ لکڵینەوای ورد و جیاکردنوای بێ دیقت لێ گڵێ ئنفالکراوان وك زیندانی سربازگای تبزاوا نکراوە، کمێ زانیارییکیان لێ پیاوکان وەرگرتووە و ئشیای

بەرباخەڵ و ناسنامەکانیان لەسەندووون، بەناو پرسیار لە ژن و منداڵەکان نەکراوە،.
دام و دەزگای ئەمن کە سەرپەرشتی زیندانی قەلای نزارکەیان کردووە بەو پێیەی کە پەرەشی هەڵگرتن و پاراستنی تەماری بەڵگەنامەیی بوون، ئەو کورتە لێپرسینەوەیان بە قیدیۆ تەمار کردووە کە لە گەڵ پیاوەکانیان کردووە.

ئەشکەنجە

ئەو پیاوانەی لە ناو ئەتەمبێلەکان کە گەیشتوونەتە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکە، بە لەدان دایانیان گرتووەتە خوارەوە، هەندەکیان لە هەش خەیان چوونە، دوای سووکە لەکەینەوەیەکی سەرەتایی، ئەوجا بە راکێشان بەردراون بە نهەمی خوارەوە، ئەوەندەیان لێیان داوە، تەنانەت هەندەکیان لە جێگا کەوتوونە.
پیاوەکان بە بەرچاوی ژن و خوشکەکانیانەوە لەو لایانەوە مات و مەلول و بەدەستات بە کزی راوەستابوون، منداڵەکانیش دەگریان و هاواریان دەکرد بە بینینیان، قیژە و هاواریان بوو و بە لای باوکەکانیان ڕایاندەکرد، بەڵام بە سەندو شەق و جنێو دەیانگەڕانەوە بە لای دایکیان. پیاوەکان بە دار و سەندە و کەبە فەلاقە دەکران و بەر شەق و مستەکێ و زلەیان دەدان و سوکایەتیان پێ دەکردن، ڕەزیان لە کەرامەتیان ناگرت.
سکالاکەرانی دادگای بالای تاوانکانی عەراقی وێنای چەند جۆرە ئەشکەنجەیەك بە دادگای بالای تاوانکانی عەراقی دەگێڕنەوە، لەوانە ریشی زیندانییەکیان سوتاندووە تەنها لە بەر ئەوەی درۆز بووە، پێنج لە زیندانییە پیاوەکان بە دەست و چاو بەستراوەییەوە ئەتەمبێل بەسەر سکیانا ڕێشتووە و کوشتویانیانە، بە بڵەك کەشاویانە بە سەری زیندانییا شەهیدیان کردووە، هەروەها بەستنەوەی زیندانیان بە ستوونی نا حەوشەی زیندانییەکەوە لەبەر گەرمای مانگی ئاب و سەرەتای سێپتەمبەر.
زیندانییەکان پێێ خۆنیان بە دیواری هەڵکانی خوارەوەی زیندانەکەوە بینیووە، کە شوێنی ئەشکەنجەدانی پیاوە گەنجەکان بووە. هاوکات لەسەر شەوەی دیزاینی جل و بەرگی گەنجەکان، جۆری دوورینی، درێژی ریش و زڕی پشدەن و درێژی تەزبەح و شوێنەواری کەتافەی سەر شان و لێپرسینەوە تا ئاستی فەلاقەو لەدانی زەر بەرامبەر بە پیاوە گەنجەکان کراوە.
چەندین حالەتی ئەنجامدانی کەمکوژی لە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکە لەسەر زاری زیندانیان و هەندێك شایەدحاڵ دەگێڕدرێتەوە،

وەك كەمەكوژی 18 گەنجی گوندەكانی سپێندارەو سواری، وە سەلام زەوەیی رزگاربوویەكی ئەنفالە ئەو شاهیدی كەمەكوژی 13 پیاوی ئەنفالكراوە، كە لەژێر ئەشكەنجەدا شەهیدبوون و لە تەنیشت قەبرەكە نێژراون. "هەموو ئەوانە بە دار و بەرد و بلدۆزەر شەهیدكران، تاوەكو گیانیان دەرچوو ئەشكەنجەدران، خوێنی ئەوان بە دار و دیوارەوە بوو. من بینیم دوای ئەوە هەموویان بردن و نێیان هەنانەوە."، شایەدحاڵی دیكە دەڵێن تەنها لە دوو ڕۆژی مانگی ئەیلول 20 كەس لە نزاركە مردوونە، بەڵام تا ئێستا گەڕی هیچ كام لەو كەمەكوژیانە نەدەزراوەتەوە، تاكو لە ڕی دەزینەوەی روفاتەكانیانەوە پشت راست بكرێنەوە، سە ئەگەر هەیە" یان روفاتیان تا ئێستا نەدەزراونەتەوە، یان ئەمن لە جێگایەكی دیكە ناشتویانن، یان تەنها ئەشكەنجە دراون دواتر بردراون بە گەڕە بە كەمەكان لەوە كەتایی بە ژیانیان لەگەڵ پیاوە گەنجەكانی دی هێناوە.
بەڵام زیندانی قەڵای سەربازگەی ئاكرێ، بەڵووبەرایەتی ئەمنی شاری موسڵ سەرپەرشتی كردووە، ئەشكەنجەدان تیایدا وەك سەربازگەی قەڵای نزاركە نەبووە كە ئەمنی پارێزگای دهۆك بەڵووی بردووە، پێی دەچێت ئەوەی گەیشتبێتە ئەو قەناعەتە بەخت یاری بووبێت.

ئەو ئەنفالكراوەی بە بلدۆزەر شەهید كرا

كەم لە ئەنفالكراوانی بادینان هەن كە دەم دەكاتەوە، چیرۆكی ئەو ئەنفالكراوە ناگەڕێتەوە لە سەربازگەی قەڵای نزاركە، بە بەرچاوی هەموو زیندانەكانەوە بە بلدۆزەر شەهید كراوە.
ئەو كەسەش حەیدەر عەبدوڵا حەمە گەرماڤی یە، یەكەم گیان بەختكردووی زیندانی سەربازگەی قەڵای نزاركەیە كە بە بلدۆزەر درا لە سەری، گیانی بەختكرد.
ئەو پێشمەرگەی پارتی دیموكراتی كوردستان بووە لە گەڕە پێنج بۆ، خەڵكی گوندی گەرماڤی دەڤەری دەسكیە، كۆمەكی لە تێپباران لە ساڵی 1985 شەهید بووە، ئەو لە ڕێكەوتی 25-8-1988، لە یەكەم ڕۆژی ئەنفالی بادینان لە گوندی بیسكە ئەنفال كرا، پاش ئەوەی گوندەكیان لە ڕۆژهەلاتی برجینی، كەوتە بەر كیمیاباران.
هەروەها فەریدا عەلی گوندی ئیسیان دەڵێت دوو برام بە ناوەكانی شەهید ئەرجان و شەهید فەرید لە قەڵای نزاركە و قەڵای ئاكرێ بە دارو و بلدۆزەر كوژران.

نان و ئاو

لە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزاركە خەڵكەكە برسی، نەخۆش، پێ پێتی

بوون، لەڕ خواردنیان بۆ گیراوەکان نەدا، هەرچەندە هەندێك دڵگەرانەوە کە سەمووني رەقیان بۆ شۆق بۆیان تێگرتووە. هەروەها رێگایان نەداوە خزمەکەکە بۆی ئاوی حەوشەی سەربازگەکە بکار بهێنن، ئاوی ناو تانکی گەرم کە پیس بووە داویانە بۆ خزمەکەکە.
بەشێك لە پیاوە پیرەکان ماوەیەك زیاتر لەم سەربازگەیە ماونەتەوە، دواتر ئەوانیش کەوتوونەتە شت کڕین لە حەرەسەکان، یاخود خزمکی دهێك خواردنیان لە نزیك تەلبەندەکە بە داناون، ئەوانیش چوونە هەڵیان گرتەتەوە.

پیاوەکان چارەنووسی نادیار

لە پرسەی ئەنفالی هەشتدا کەی گشتی 2945 پیاو دەستگیر کراون یان خۆیان داوە بە دەستەوە، بە پیاوە پیرەکان و ئەوانەشی دواتر ئازاد کران، یان وەك ئەوانەی لە قەڵای ئاکرێ ئازاد کران.
پیاوە گەنجەکانیان کە جیا کردەوە، دوا جار بوو ئەوان بینران وەك گەنجەکانی تەبزاوە، لەماوەی کورتدا لە چاو بزرکران، لە پارەو سەعات و تەزبەحەوە بۆ ئەوەی پێیان بووە لە لێیان سەنراوە، گەنجەکانی نزارکە جیاکرانەوە بۆ روتی تەنها بۆ دەرپێیەکی ژێرەوە بۆ ئەتەمبێلی تایبەتی بردران بۆ شوێنی نادیار ئیتر ببەای ببە نەبینرانەوە. شایەدحاڵەك دڵگەتەوە کە رۆژی دوای هەنانیان، پیاوەکان بۆ چاو و دەست بەستراوی لە پشتەوە، لە سەربازگەی قەڵای نزارکەوە بردراون بۆ جێگای تا ئێستا نەزانراو، کە منداڵی کەمتر لە 15 ساڵیشییان لە گەدا بووە. بەڵام پیاوە پیرەکان هەندێکیان 10 رۆژ بۆ 2 هەفتە لە نزارکە ماونەتەوە.

ناردن بۆ سەربازگەی سالمیە

سەربازگەی سەلامیە لە باشوری رۆژئاوای سەنتەری شاری موسڵ بۆ دوری 30 کیلەمەتر، دەکەوێتە ناو سنووری ناحیەی نەمرودەوە، لە ژێر کارگەری شارچکەی نەمرود، سەربازگەی سەلامیە دەورە درابوو بە سوپا، بۆ خۆشی پێشتر سەربازگەی سەربازی بووە.
ئەنفالکراوانی ژن و منداڵ و پیرەکان، پاش چەند ڕۆژێك لە مانەوەیان لە قەڵای نزارکە و بینینی ئەو ڕۆژە حەشرە، یەکەم گروپیان ڕەوانەی جێگایەك کرد، کە ژن و منداڵەکان زۆریان قەت بۆ ڕێگایەیا نەڕێشتبوون، دوای پێنج کاتژمێر دڵگەنە جێگاکە، لە کاتی گواستنەوەی یەکەك لە کاروانەکان، بە دەم ڕێشتنەوە ژنەك منداڵی دەبێت ناوی دەنرێت هاوار.
زیندانییەکان بۆ پاسی داخراوی بچووك و هەندەك جاریش پاسی بچووك یان کەستەر و جاری واش بووە ئیڤای سەربازی ئاسایی بردراون، کە

چەکداری ئەمن و ئیستیخبارات لە پاش و پێشی کاروانەکەوە دەیشتن و بە وردی چاودێریانیان کردووە.
لە زیندانی سێربازگەی سالمیە بە یەکەم جار نانووسین و لەکەینەوەی زیندانیان دەستی پێکردووە، لەم سێربازگە یەك نهەمیە گەورەیە کە کرابووە دوو بەشەوە، زیندانییەکان لە ئۆتۆمبیلەکان دابەزێنران و تەسلیمی پۆلیس و جێیشی شوعبی کران، خرانە ناو هۆدەکانەوە، رۆژانە تەنها سەمونی سێربازی و ئاوی گەرمی تانکییان پێ دراوە.
زیندانیان لەناو ئەو هۆدە گەورە گەرمانە بە بان و بن دەخوتن، ئاودەستەکانی پیس و بۆگەن بووە، هەروەها زیندانییەکان لە ماوەی ئەو دوو بە سێ هەفتەیەی کە لێرە بوونە، پێیوندی لە نێوان قاوشەکاندا نەبووەو زیندانییەکان ئاگایان لە یەکتر نەبووە.
زیندانییەك دەیت دوو شەو لە نزارکە ماینەوە، دووانر بردمانیان بە زیندانی سێربازگەی سەلامیە، کەستەر و گەلابەو سەیارەکان پێشتریان هەنایەوە بە گواستنەومان، بە روت و قوتی هیچمان پێ نەبوو، کردمانیانە ناو ئەو هۆدە گەورانەوە بە هەواو پانکە بەو گەرمایە، برسی و تینی بووین، لە سێربازگەی سەلامیە مامۆیان خراپتر بوو لە سێربازگەی نزارکە.
پێنج سندی رزگاربووی ئەنفالی بادینانە دەگەڵتەوە رۆژی پێنجەم کەکراینەوە بە بردن، نەچوینایەتە ناو ئەو ئۆتۆمبیلەی بە ئەمە راگیرابوون بە قامچی دەمانیان کردە ناویەوە، بردمانیان بە سێربازگەی سەلامیە، چەند کاتژمێر بەوە بووین، مونشەئەکان لە رێگا هیچ رانەوەستان، لە سێرەتا لەو زیندانە برسی بووین، بارودەخمان زۆر خراپ بوو، بەتام لە کۆتایی حانوتیان دانا، ئەوجا شتمان کەی باشتر بووین.
ئەنفالکراوەکی دیکە بە دادگای باڵای تاوانکان قسە دەکات و دەَڵت دوای 8 رۆژ بردمانیان بە زیندانی سێربازگەی سەلامیە، ژمارەی هۆدەکانی 12 هۆدە بوو، ژیان لەو سێربازگەیە زۆر ناخۆش بوو، لە کۆتاییدا دوای دەرچوونی لەبوردنە گشتییەکە بە زۆر هۆپەکییان بە خۆکەکە کرد بە دەهۆَ و زوناوە لە خۆشی لەبوردن گشتی.
زیندانییەکی دیکە بە دادگای بالای تاوانکانی عێراقی دەگەڵتەوە کە پیاوەکانیان بە ماوەی 3 رۆژ بردەتە زیندانی سێربازگەی سەلامیە، دوایی لەوە بردویانیانە بە ئۆتۆمبیلی سێربازی داخراو براون بە دەست و چاو بەستراوەیی ئیتر نەبینراونەتەوە، ئەو دەیت خواردن خراپ بووە، خزمەتگوزاری تەندروستی نەبووە، سێربازگەکە و هۆدەکان پیس بوونە، بێ منداڵ و پیر زۆر لەوە مردوونە.

زیندانیانی کریستان و ئێزیدی

هەر لە سەربازگەی قەڵای نزارکە ئەنفالکراوانەوە، ئەنفالکراوە موسڵمانەکانیان لە ئەنفالکراوە کریستان و ئێزیدییەکان بە دیوارێکی دابەکەر جیا کردەتەوە.
هەرچەندە بڕیارێك لە کریستانەکان لە فەوجە جاشەکەی ملکە بوون، بڕیار لەبوردنە گشتییەکە ئەوانی ناگرتەوە، چونکە لە ئاماری ساڵی 1977 ەوە کریستان و ئێزیدییەکان بە عەرەب درابوونە قەڵەم.
کریستان و ئێزیدییەکان بڕیارەکیان ئاوارەی تورکیا بوون و بە لەبوردنی گشتی گەڕانەوە، بڕیارەکیشیان دوای روخانی لادەکانیان چوونە شاخەکان، لە ناویشیاندا زۆرێك هەبوون پێشمەرگە بوون.
دوای لەبوردنە گشتییەکەی ژمارە 736 ی ڕێکەوتی 6-9-1988، ژمارەیەك پەنابەری کریستان و ئێزیدی لە تورکیاوە گەڕانەوە بە خاڵی سنوری ئیبراهیم خەلیلا خۆیان ڕادەست کردەوە، هەر لەوە ئەوانیان لە کوردە موسڵمانەکان جیا کردەوە، وەك ئەنفالکراوە گرتراوەکان نەردران بە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکە، بەڵام کوردە وسڵمانەکانیان نارد بە ئەردوگای زۆرە ملێی بەحرکە، لە سەربازگەی نزارکە شەش هەڵیان لە نهەمی سەرەوە لە جێگای ژن و منداڵەکان پێشتر، کە ئەوکاتە بردرابوون بە سەربازگەی سەلامیيە بۆیان جیا کردبوەوە.
ژن و منداڵ و پیرەکانیش پاش ئەوەی تاقە شەوەك لە دهەك هەشتبوونیانەوە بە پاس ڕەوانەی ئەردوگای بەحرکە و جێژنیکانیان کردوون. هەر وەها تەواوی پیاوانی گەنجی کریستان و ئێزیدییان بە ئەتەمبیلی داخراو وەك گەنجە کوردە موسڵمانەکان بۆجێگایەکی نەزانراو ڕەوانە کردووە.
هەشتا بنەو بارگەیان تەواویان نەخستبوو لە ئەردوگای زۆرە ملێی بەحرکەو جێژنیکان، لەو دەشت و دەرە لە ناو مارو دووپشك بوون، لە سەرەتای هەفتەی کۆتایی مانگی سێپتەمبەردا کریستان و ئێزیدییەکان لە لایەن ئیستخباراتی عێراقییەوە دەستگیر دەکرێن، لەوە پێیانیان وتبوو دەتانبەین بۆ لای پیاوەکانتان.
دواتر لە بنکەی پۆلیس هەموو ناوەکانیان بڕاورد دەکرێن، کریستان ئێزیدییەکان لە یەك جیا دەکەنەوە، وە ئێزیدییەکانیش ئەوانەی لە سەربازگەی قەڵای ئاکری و قەڵای نزارکە بوونە، لە یەکتری جیا دەکرێنەوە، ئەوانەی لە زیندانی قەڵای ئاکرێ وە هێنرابوون دەستگیر ناکرێنەوە لە گەڵ چەند کریستانێك لە ئەردوگاکە دەمێننەوە، تا نزیك ئەوکاتەی سەدام کۆیت داگیر دەکات و قەدەغەی هات و چۆ هەڵدەگرێت، ئیتر دەگەڕێنەوە بۆ ناوچەکان خۆیان. لەم پرسە زامانیە کەی گشتی 152 هاووڵاتی ئاشورو کلدانی کریستان و 183

هاووڵاتی ئێزیدی ئەنفالکران .

گەڕانەکی بۆ کەمپ

لە ساڵی 2018 لە ڕۆژەسمی یادی 30 ساڵەی ئەنفالی بادینانەدا 13 ڕووفات لە قەڵای نزارکێ بە خاکسپێردران، کە لە ساڵی 2007دا لە گۆرستانی شاخکێ لە گەڕانەکی بۆ کەمپ دەرهێنرابوون، ئەو ڕووفاتانە تا ئێستا نەناسراونەتەوە، ئێستا شوێنی لە گەڕانیان وەکو گۆرستانی ئەنفالکراوان دەناسرێت لە قەڵای نزارکێ، کەسوکاری قوربانیان داوا دەکەن پشکنینی DNA بۆ قوربانییان بکرێت، تا ڕووفاتەکان بناسرێنەوە، ئیتر تاکو ئێستا هیچ گەڕانەکی بۆ کەمپی پیاوە گەنجەکانی ئەنفالکراوانی بادینان نەدەزراونەتەوە.

ئێردوگاکانی بەحرکەو جێژنیکان جهێنەمەك بۆ ئەنفالکراوان

ئەنفالکراوانی بادینان لە هەموو لایەکەوە ڕێگاکەی ڕوو لە بەحرکەو جێژنیکان بوو، لە زیندانی سەربازگەی سالمییەوەو لە زیندانی قەڵای ئاکرێوە، لە زیندانی قەڵای سەربازی نزارکێوە، لە ئیبراهیم خەلیلەوە، لە سنووری ئێرانەوە، تەنانەت هەندەك لە ناحیەی بەکوڤای زاخۆوە، لەو ماڵەی هەڵاتووی ناوچەی ئەنفالکراوی بادینانی تێدا گیراوەو بە دوایدا زیندانی کراون، پاش ماوەیەك ئێشکەنجەدان بە لەبوردنی گشتی ئازادکراون و ڕەوانەی ئێردوگای زۆرە ملێی بەحرکە کراون.
ئەم ئێردوگایانە توند ئابلووقە درابوون، بواری هات و چێ زۆر کەم بوو، هیچ خزمەتگوزارییەکیان بە دابین نەکرابوو، لەناو خێو و تەزو مارو دووپشك لە ژێر خێمە، بێ نەخۆشخانە و قوتابخانە و ئاو و کارەبا لە سەرەتا، لەسەر هاوکاری و میهرەبانی خەڵکێ میهرەبانەکەی هەولێر دەژیان. ئەنفالی هەشت تا ڕاپەڕین بەردەوام بووە، مردن لە بەحرکەو جێژنیکان بەسنوور بووە وەك درێژەی ئەنفالکردن، تەنانەت هەندەك باس لە مردنی حەوت سەت منداڵ دەکەن، کە لەو دوو ئێردوگایە مردبێتن.

سەرچاوەکان:

1- گەلها نزارکێ خالد ئەحمەد بادی کوردستان – دهۆك بەرگی دووەم 2024 چاپخانەها پارێزگوها دهۆکێ
2- ئەنفالا بادینان قوناغا هەشتێ ودوماهێك قوناغا قرکرنێ(خاتمێ الانفال)/ نایف ڕشو
3- جینەساید لێ عێراقدا ..پڕۆلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد – هیومان

ایتس وچ/ میدە ئیست وچ چاپی سێیەم 2013 چاپخانەی کەماڵ – وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە محەمەد حەمە ساڵح تەفیق
4- سی دی دەسیەی ئامادەکراوی ئینفال لە لایەن دادگای باڵای تاوانکارنەوە.
5- محکمە الانفال اعداد ریکار مزوری بمساعدە محامی ایاد کاکەیی
https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/250820239 -6
7- https://www.facebook.com/watch/?v=948272956677311

پەنجەنمایەك بۆ ئەدەبی سەمەری.. نەژاد عزیز سورمێ

پێش خەبەر

(1)
دەروازە ئارکیۆلۆژییەکان ئەوەیان یەکلا کردووەتەوە یەکەم نیشتەجی بوونی ئادەمزاد لە چەرخی بەردینی نوێیەوە، لە بنار و لووتکەی چیاکانی باکووری ئەو شوێنەدا بووە، کە لە ئاخر و ئۆخری فەرمانەوایەتی ساسانییەوە بە عێراق دەناسرێ.
ئەو دەمە دەشتاییەکانی باشووری عێراق لە ژێر ئاودا بوون، بەگومان هەل و مەرج و باری سرووشتی و ئابووریی دامێن و قەدی ئەو چیایانە لە پێشەوەی ئەو هێیانە بوون ئادەمزادی ئەو چەرخە (چاخی بەردینی نوێ)وردە وردە واز لە ژیانی ئاو و کێکردنەوەی بژێوی بڕنێ و لە شوێنێك جێنشین بێ و بچێتە قەناغی بەرهەمهێنانی بژێوی و بەخێو کردنی ئاژەڵ و لە پاشانیش ئەو شێشە بەرپا بکا کە بە شێشی کشتوکێ ناسراوە.
تا ئێستاش (باوەکو لە شوێنی دیکەش هەندێ مەبەندی نیشتەجێ بوون هەبوو بن، وەك باشووری ێژئاوای ئاسیا و بەشی باکووری ێژهەاتی میسێپۆتامیا). دێزراوەی پاشماوەی بەرهەمی شارستانیەتەکانی ئەو سەردەمانە ئەوە دەسەلمێنن گوندی چەرموو (50 کم بەرەو ێژهەاتی چەمچەماڵ) یەکەمین گوندی کشتووکێی بووە، ئەو دێزراوانەیش زێربەیان دەگەێنەوە بۆ (7000ی پ.ز) کە دەکاتە زیاتر لە 9000 نێ هەزار ساڵ بەر لە ئێستا.

(2)
به دڕزینەوەی مەعدەن و سەرهەڵدانی ئەو چەرخەی کە بە چەرخی بەردی-مەعدەنییەوە دەناسرێتەوە، کەمەڵك دەسکەوتی گرنگ هاتنە دەست کە مژدەی شارستانیەتێکی کامڵیان دەدا، لە ئاکامیشدا و لە ئەنجامی وەختاوەختی بە بارانی و چەند ماوەیەکی وشکان، ئادەمزادی بەرەو خوار، بەرەو دەشتاییە بە پیتەکانەوە ڕاکێشا کە هەموو هێیەکی ژیانی تێدا بوو، بەم جۆرە سەرەتای دروست بوونی شار و بۆاو بوونەوەی کشتوکاڵێکی پێشکەوتوو بە هۆی ئاودان و بەکارهێنانی ئەو ئامێرە نوێیانەی چەرخی مەعدەنی هێنایە کایە و بەرەبەرەیش وای لێهات کامڵتر لە دەشتە بە پیتەکانی باشووری عێراق دەرکەوت، ئەمەش لە سنووری سێ هەزار و پێنج سەدی پ.ز. کە بە چەرخی (نیمچە مێژوویی-Proto historing) ناسراوە(1)

(3)
لە نیوەی دووەمی (3500 پ.ز)یش کە نووسین داهێنرا بوو، لە هەزاری سێیەمدا بەرەو پێشتر چوو، ئەوە بوو نووسینی بزماری (Cuneiform) بوو بە هۆی تۆمار کردنی زێربەی لایەنەکانی ژیان و پەرستگا و سیستەمی حوکم، بە تایبەتیش لەو کاتەدا کە بە کاتی دەوڵەتێکەی شار(دویلات المدن)ـەوە ناسراوە…
ئەو دەمە گەلێك لەسەر شانۆی ژیان بوون کە بە(سۆمەری) دەناسرێن.
هەر لەو کاتەشدا واتە سەردەمی دەوڵەتێکەی شار چەند ڕەمزی ئەفسانەیی پەیدا بوون، لە پێشەوەی هەموویشیانەوە(گەلگامش)و پاڵەوانی لافاو (ئۆتناپووشتم).
ئەم ڕەمزانەیش (ئەگەر بشێ بڵێین) نیشانەی چەکەرەکردنی بیرو هەست کردنی ئادەمزاد بوو بە ململانێی نێوان مان و نەمان.

(4)
بگومان سۆمەریەکان بە بنیاتنەری شارستانیەتێکی ڕەسەن دەژمێردرێن(2) نەك هەر لە ڕۆژهەڵاتدا بەڵکو لە تەواوی دونیادا.
ئینجا بەرلەوەی بچینە سەر باسی ئەدەب، وا چاکە پێشەکیەك لەبارەی وشەی سۆمەر و نەژادی سۆمەریەکان بزانین.
نەژادی سۆمەریەکان تا ئێستا بە گرفتێکی مێژوویی ماوەتەوە ئایا لە کوێوە هاتوون و کەی و بە گوێرەی کامەیەی نەتەوەکانی دونیا بە کام کامەیەوە دەگەڕێنەوە؟ دیسان ئەم پرسیارانە تا ئێستا بە هۆی دڕزاوەکانی بەردەست ئارکیۆلۆژیست و مێژووناسان نەیان توانیوە بە تەواوی دەستنیشانی نەژادی سۆمەریەکان بکەن. خێیشی ناوی (سۆمەر) لە تێکستە بزماریەکاندا بە (Ki-En-Gi)کی-ئێن -گی)یەوە هاتووە، کە

(Ki)یش لە زمانی سەمەریدا نیشانەیە بۆ شار یا وڵات ، بۆ نموونە کە دەنووسرا (ئوروم کی-Urimki) بەم جۆرە نیشانەکەی بە دوادا دەهات یا (لەگەشLagashaki) کە دەکاتە شاری لەگەش بە پێی ئەوەی (Ki) بەدوادا هاتووە. بۆگەی دووەمیش کە (En)ـە ، لە زمانی سەمەریدا بە مانانی گەورە، مەزن یا بە عارەبی (سید) و بە ئینگلیزیش (Lord) یا (master)ـە بۆگەی (Gi)یش نیشانەی دارودرەختە،کە بۆگەکان هەموو دەکاتە گەورەی وڵاتی (شاری) قامیش، یا (خەڵکی وڵاتی قامیش)، کە ئەمەش تەواو ئەو شوێنە دەگرێتەوە سەمەریەکان بڕشکەی یەکەم شارستانیەتیان تیا دانا(3).
لە مەسەلەی ڕەگەزی سەمەریەکانیش، مێژووناسان گومانیان لەوەدا نەماوە کە ئەم گەلە هیچ پەیوەندییەکیان بە سامییەکانەوە نییە، بەڵام لە کۆوە هاتوون و کەی و چۆن و سەر بە چ گرووپێکن وەك نەتەوە)، ئەمە تا ئێستا ساغ نەبووەتەوە(4) ، هەر ئەوەندە ئاشکرایە گەلێك لە باشووری عێراق کە سامیش نین دەردەکەون و شارستانیەتێك بنیات دەنێن کار لە گەلانی دیکەش دەکەن.(ئەکەد)یەکانیش کە دەڵێن سامین ناوی ئەم گەلەیان بە (شوماریم-Sumerlm) بردووە.
لە هەموو ئەو دیاردە شارستانیەتیانەش گرنگتر کە سەمەریەکان دایان هێنا نووسین بوو، ئەو نووسینەی بە نووسینی بزماری ناسراوە و نزیکەی بە تەواوی مەبەندە شارستانیەتەکانی ئەوسادا بۆاو ببووەوە، نەك هەر ئەمەش بەکو هەندێ لە زانا ئارکیۆلۆژییەکان وەك (موریMory) بە بناغەی گشت نووسینێکی دونیای دادەنێن(5).
ئەوە بۆجگە لە دیاردەی دیکەی وەك پیشەسازی و بیناسازی و بازرگانی و هونەر و…تاد کە دەزراوە ئارکیۆلۆژییەکان بەگەی بینراون لەم ڕووەوە، بە چەشنێك یەکەم بن لە بنیاتنانی یەکەمین قوتابخانە و یەکەمین گێرانیی دێداری و خێشەویستی و یەکەم چەکەرەی بیر و یەکەمین لە داهێنانی زمان و نووسین.

ئەدەبی سەمەری

لەگەڵ ئەوەی بیروباوەری سەمەریەکان ئەفسانەئامێز بووە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ ئەدەبەکەیان هیچ پەیوەندی بە ژیان و گوزەرانی ڕۆژانە و ئەوەی پێی دەگوترێ بیری بابەتی و مەنتیقییەوە نەبێ، بەکو لە هەموو مەیدانێکدا تێمارکراوی ئەدەبییان هەبووە.
بۆجگە لەوەش ئەدەبی سەمەری سیما و ئادگاری تایبەتی خۆی هەیە بەوەی ئەگەر کۆنترین نەبێ لە ئەدەبە هەرە دێرینەکانی دونیایە و

ئەدەبێکی هەسەنە بەو مانایەی خۆیان بە دەستی خۆیان، بەو زمان و خەتەی خۆیان دایانهێناوە بە دەستمان گەیشتووە، ئەمەش بە پێچەوانەی زۆربەی ئەدەبیاتی دڕین، بەکو ئەدەبیاتی سەردەمە نزیکەکانیش لە گۆران و دەسکاری و شێوانەوە بە دوور بووە دیسان ئەو ئەدەبە هی داهێنەری سەمەری خۆیەتی(6) و ئاوێنەیەکی بگەردی سرووشتی ژیانی کەمەلایەتی و ئایینی بووە ئەم سیما و ئادگارە تایبەتەش ئەو ئەدەبە دەوڵەمەندەی دەوڵەمەندتر کردووە، بەوەی بووە بە سەرچاوەی توێژینەوە و لێکدانەوەی زۆر لایەنی ژیانی سەمەریەکان خۆیان ، هەروەها زانین و لێکدانەوەی ئەو مەسەلە گرینگانەی پەیوەندییان بە بیروباوەڕ و بۆچوونیانەوە هەیە لە بەرامبەر گەلێك دیاردەی سرووشتی و دروست بوون و گەردوون و دونیا و...تاد. هەرچەندە تێکستە ئەدەبیەکان بە بەراورد لەگەڵ تێکستی دی کەمن، بەڵام ئەمانەی هەموو تێدا هاتووە.
جێی باسە دوای پێکهێنانی دەوڵەتی ئەکەدی و لێکدانەوەی دەوڵەتەکانی شار لە لایەن(سەرجۆنی ئەکەدیی)ەوە، باوەکو زمانی هەسمی دەوڵەت ئەکەدی بوو، زمانی ئەدەبی و هەموو ئەوەی پەیوەندی بە خوداوەند و پەرستگاوە هەبوو، تەنانەت بەشێکی زۆری ئەوەی لە قوتابخانەکان دەخوێندرا سەمەری بوو، ئێستاش دیقەت دەدەین گەلێك وشەی سەمەری هاتووەتە ناو زمانی ئەکادیمییەوە تەنانەت زمانی سەمەری کاریشی کردووەتە سەر زمانی ئەکەدی.(7)
بەم جۆرە بە گوێرەی سەمەریەکان ئەگەرچی زمانەکەیان نەگەیشتە پلەی ئەلفوبێ و بە بگەیی مایەوە، بەڵام لە لایەنی ئەدەبەوە دەوڵەمەند بوو (8).

بابەتەکانی ئەدەبی سەمەری

ئەدەبی سەمەری چ ئەوەی بە شیعر یا ئەوەی بە پەخشان تۆمار کراوە لە دەرگای گەلێك بابەتی داوە کە پەیوەندی بە ژیان و بۆچوونیانەوە هەیە، هەروەها بێ نەژادی بوون و گیروگرفتەکانی کەمەڵ و هەڵسوکەوتی تاقە کەس بەرامبەر ئەو سیما و ئاکارە کەمەلایەتیانەی پەیوەندییان بە ژیانی زیندەحییانەوە هەیە، وەکو: مردن و دونیای پاش مەرگ و مەسەلەی نەمری و چاکە و خراپە و یا ئەوەی کە پێی دەگوترێ عەدالەتی خوایی.
ئەو بابەتانەش دەتوانین لەم دوو سەرە قەڵەمەدا کۆبکەینەوە:

یەکەم/شیعر، دووەم/پەخشان

بە گوێرەی شیعر ئێمە لێرەدا باسی چۆنیەتی ئادگارە هونەریەکانی

ناکەین سەبارەت بەو هۆیانەی پەیوەندییان بە پێکهاتنی زمانی سۆمەری خۆیەوە هەیە. بەڵام هەوڵ دەدەین دەستنیشانی ئەو داستانە بە ناوبانگانە بکەین کە سۆمەرییەکان بە شیعر نووسیویانەتەوە لە بەرایی هەموو ئەو داستانەشەوە، داستانی گەلگامش، کە چەند مەسەلەیەکی گرنگی فەلسەفی تێدایە، لە سەرووی هەموویانەوە کێشە و ململانێی مرۆڤ بەرامبەر بە مردن(9)…
بۆجگە لەو وێنە شیعریانەی ئەو داستانە نەمرە… دا هاتوون بە نموونە با پێکەوە سەرنجێکی ئەم وێنانە بدەین کە لە داستانەکەدا هاتوون، کاتێ گەلگامش وەڵامی عەشتار دەداتەوە(10) کە داوای لێ دەکا بیهێنێ بەهیوای ئەوەی لە دەرفەتێکی تردا بگەڵێمەوە سەری:

(گەر بتهێنم چیم پێ دەبڵێ؟
تێ،
تێ لە ئاگردانێك زیاتر نیت
ئاگرەکەی لە سەدا کوژابێتەوە
تێ وەك دەرگای بنەبانێی،
هیچ بـا و زریانێك ناگـتەوە…
تێ کۆشکێکی قارەمانی تیا کڵ ئەدەن
تێ قیڕی،
ئەوە پیس دەکەی هەتدەگرێ
تێ کوندەیێکی
ئەوەی هەتدەگرێ تەڕی دەکەی…
تێ کەوشکی
ئەو پێیە دەگەزی لە پێت دەکا…)(11)

دەتوانین ئەو بابەتانەی بە شیعر تۆمار کراون لەمانەی خوارەوەدا کۆیان بکەینەوە:
• ئەو ئەفسانانەی پەیوەندییان بە نەژادی بوونەوە هەیە، وەك نەژادی خوداوەند و ئادەمزاد…
• داستانی پاڵەوانان، وەك داستانی گەلگامش.
• ئەو چیرۆکانەی پەیوەندییان بە لافاوەوە هەیە.
• ئەو شیعرە ئاینیانەی لە هەندێ بۆنەدا لە پەرستگاکان دەخوێندرانەوە
وەکو پەرستگای (ئێنلیل-Enlil).
• ئەو ئەفسانەی پەیوەندییان بە مردن و دونیای خوارەوە (Nether world) هەیە، وەك ئەفسانەی چوونە خوارەوەی (عەشتار). (nin-an-na).

• شیعری خۆشەویستی و دڵداری و ئەوەی پەیوەندی بە ژنهێنانی خواوەندەوە هەیە.
• شیعری لاواندنەوە، یا ئەو شیعرانەی بۆ مردن و دونیای خوارەوە نووسراون.
بۆجگە لە چەند بابەتی دیکەش کە هەر بە شیعر نووسراونەتەوە، لەمانەش هەندێکیان بۆ پیاهەڵدانی خواوەندان گوتراون.
وا لە خوارەوە چەند پارچە شیعرێك بە پێی ماوەی ئەم وتارە بە نموونە دەخەینە ڕوو(12)
(1) بەشێك لە ئەفسانەی سەفەری نینئەننا (عەشتار) بۆ دونیای خوارەوە…
ئەم شیعرە داڕێژراوی شاعیرێکی سۆمەریە…
(رستە دووبارە کراوەکانی لە لابراوە).
شیعرەکە دەڕژێتە…بەڵام ئەمەی خوارەوە لەو ڕاستەوە دەست پێی دەکا کە (نەنشێبیر)، قاسیدی (نینئەننا) بۆ ڕزگار کردنی دەچێتە لای خواوەندان:
……
ئێنلیل، ئەی باوك!
مەهێلە کچەکەت
حوکمی مردنی لە دونیای خوارەوەدا
بەسەردا بدرێ
مەهێلە مادەنە بۆ خێتەکەت،
تێکەڵ بە خێڵی دونیای خوارەوە بێ
مەهێلە لازوەردە(13)ێ گرانبەهایەکەت بشکێ و
ببێ بە بەردی دەستی بەردەوانان.
مەهێلە نینئەننای هێشتا کچ
حوکمی مردنی لە دونیای خوارەوە بە سەردا بدرێ.

ئەگەر ئێنلیل لەم کارەدا لایەنگیری نەکردی، بچێرە (ئوور)… لە ئووریش، کە لە ماڵدا، لە وەاتدا دەچیتە ژوور(14)
لە (ئیکشونوگال)، مەزنی ننا(15)…
لە پێشیدا بگری و(بڵێ):
ننا، ئەی باوك!
مەهێلە کچەکەت…(لێرەدا پێنج دێر دووبارە دەبێتەوە).
ئەگەر ننایش لەم کارەدا لایەنگیری نەکردی، بڵێ (ئەریدێ)،
لە (ئەریدێ)ش کە دەچێتە ماڵی (ئانکی)(16) لە پێشیدا بگری و بڵێ:
ئانکی ئەی باوك!
مەهێلە کچەکەت… (لێرەدا پێنج دێرەکەی پێشوو دووبارە دەبنەوە).

ئانکی باوك و گەورەی حیکمەت
کە (خۆراکی ژیان) و (ئاوی حەیات) دەناسێ
بە ڕاستی ژیانم پێ دەداتەوە…تاد (17)

(2)) نموونە لە ئەدەبی لاواندنەوە، کە بێ لاوانەوەی شاری (ئوور) گووتراوەکە خوداوەندێ بە جێی دڵێن (دوای ئەوەی دێرە دووبارەکراوەکانی لێ لابراوە).

……

حەوشەی مێگەلی بەجێ هێشت،
بۆیە بە بردی
(گای کێوی)(18)
حەوشەی مەڕەکانی بەجێ هێشت و بە بردی.
ئێنلیل حەوشەی ڕانی بەجێ هێشت ئیتر بە بردی…

……

لە چلەمین دێردا شیعرەکە دەگاتە لاواندنەوەی شاری ئور:
(لاوانەوەت، بە ئێشە، تاڵە
ئەی شارەکە
شاری ئووری وێران بوو، لاوانەوەی تاڵە، بە ئێشە
چەندی لاوانەوە بە ئێشەکەت بمێنێ
گەورەی گریاوت ئەوەندە،
خەمبار دەبێ…
ئەو خواوەندەی ماڵی خێی کاول کرد
لە گریان و وەخۆڕاهاتندا هاوبەشی شارەکەیەتی…تاد(19)

(3) نموونەی شیعری خۆشەویستی وعەشق
ئەم نموونەیەی خوارەوە پارچە شیعرێکە تایبەت بە ئاهەنگی ژنهێنانی خواوەند کە پێی دەگوترا (گێپار). ئەم ئاهەنگەش لە پەرستگا، یا کۆشکی پاشادا ساز دەدرا، پاشا دەوری خواوەندی دەدی وکاهێنکیش دەوری نێنئەننای دەدی. هەردووکیشیان دەڕازێنرانەوە و ژووركی تایبەتیان لە پەرستگادا بۆ تەرخان دەکرا، ئینجا بووك بەم شیعرە پێشوازی زاوای دەکرد.
ئەم شیعرە دەگەڵتەوە سەردەمی پاشایەکی ئیسن (2017 پ.ز):

ئەی ئەو زاوایەی دڵم عاشق و سەوداسەریەتی
بە تۆ گەیشتن چەند خۆشە،
شیرینە وێنەی هەنگوین
بە خۆشەویستیت ئەسیرت کردم.
خۆزگە دەهاتیە ژووری نووستن…

لەمگەر ئاتمووسم زاواکەم
ماچەکانم لە هەنگوین شیرینترن…
لە پێخەفی چوونە باڵ یەکدا
بمهێڵە چێژ لە جوانیت وەربگرم…
هەستە ئابە ئەی زاواکەم بۆ ماڵمان
تا ئێژ دەبێتەوە لێی بنوو(20)…

(4) ئەم شیعرەی خوارەوەش نموونەی شیعرێکە لە بەیەك گەیشتنی دوو خواوەندی عاشق دەدوێ، زۆربەشی بە زمانی نینئەننا و دموزی- تەموز دەردەبڕێ.
لەم شیعرەی خوارەوە دموزی داوای بە یەکگەیشتنێکی پەلە لەنینئەننا (عەشتار) دەکا.
شیعرەکە دێرە دووبارەکراوەکانی لێ لابراوە:

دوێنێ، کە من،
شاژنی ئاسمان
وەختێ لەسەر یەك تەل ئازابوومەوە
بە خێم دەنازیم…
کاتێ بە تەنێ کەیفم دەکرد،
ورشەم دەدا…
کاتێ لەگەڵ هەڵاتنی نووری شەفەق گێرانیم دەچێی
کە(کولی-ئاننا-(21) هاتە لام
کە تاجی سەرم (دموزی) پێم گەیی
(ئوشم-گال-ئاننا) (22)دەستی تێوەرێنام…
لێرەدا نینئەننا دەیەوێ لەبەری هەبێ و پێی دەڵێ:

ئەوە چییە(گای کێوی)! لێم گەڕێ…
دەمەوێ بەرەو ماڵ ببمەوە…
چ بە دایکم بڵێم؟
چ بیانوویەك بۆ (ننگاڵی) دایکم بهێنمەوە…؟
دەموزیش بەم جۆرە وەڵامی دەداتەوە:
ئەی نینئەننا…
ئەی لە هەموو ژنان ژنتر
فێرت دەکەم چی بڵێی،
پێی بڵێ،
لەگەڵ دەستە خوشکێکم بۆ مەیدانی گشتی شار چووین
بە گێرانی و هەڵپەکێ ئامانبوارد و
سترانەکی خۆشی بۆ چێیم

لە خۆشیان…خۆم لە بیر چوو و
درەنگیم لێ داهات(23)
(ئەوی بە پەخشانیش نووسرابێتەوە گەلێك بابەتی گرتووەتەوە لەوانە(سەرەرای ئەو قانوونانەی کە سەمەریەکان بە گەلێك لە پێش حامورابییەوە دایان ناوە، هەروەها چەندین بابەتی دیکەی زانیاری و ئەدەبی حیکمەت و پەند و قسەی نەستەق و چیرۆکی هەمەجۆری دی.
وا لە خوارەوە نموونەی هەندێ لەو پەند و قسە نەستەقانە دەخەینەڕوو بە هیوای ئەوەی لە ئایندەدا سەربەخۆ باسی دیاردە تۆمارکراوەکانی شارستانیەتیان بکەین:

• (هەر بە تەنها هەژارانن لە وڵاتی سەمەردا بژدەنگن.
• (قسەی دایکت وەك فەرمانێکی خودایی وەرگرە).
• (داوای ژیان لە (نەنگشزیدا)(24) مەکە.
• (ماڵ، وەك باڵندە وایە نیشتمانێکی جێگیری نییە).
• (تۆم کردووەتەوە، بەڵام کۆتەکان مەحکەمن).
• (قازانج بێ ماندوو بوون نابێ).
• (کە هەستی کرد نزیکە مردنە وتی هەرچی هەمە با بیخۆم، کە چاکیش بووەوە وتی با دەستم بگرم).
• (دەشێ برادەرایەتی ڕۆژێ بخایەنێ ،کێلایەتیش زەمانێ).
• (پیاو سێبەری خواوەندە، کێلەش سێبەری پیاوە، بەڵام پاشا وێنەی خواوەندە).
• (کە هەوێنی بیرە ترش بێ، بیرە چێن شیرین دەبێ).
• (دووپشك بە مرۆڤك وەدەڵ چ سوودێکی پێ دەگا؟ سیخوڕێکیش مردن بۆکەسێ دێنێ چی پێ دەبێ).
• (گای بێگانان گیای دەخوا، هی خاوەن کێگەش لە برسا مێ دەبێ).
• (ئەوەی خۆشت دەوێ، دەبێ بەرگەی زوێمیشی بگری).
• (هونەری نووسین باوکی زانایان و دایکی خەتیبانە).
• (ژنی دەست بڵاو لە ماڵدا لە هەموو شەیتانان بە زیانترە).

دواجار ئەوە پەنجەنمایەك بوو بێ ئەدەبی سەمەری، ئەو ئەدەبەی ئێستاشی لەگەڵدا بێ سەرچاوەی گەلێك داهێنانی نوێیە، پێم وایە بەقەد ئەوەی بابەتێك نییە بتوانرێ بە ئاسانی کون و کەلەبەرە شاراوەکانی دەستنیشان بکرێ، بە قەدە ئەوە بابەتێکی چەشە بەخشە. هەرچی چۆنکە ئەم سەرەقەڵەمە لە مشتی خەروار زیاتر نییە.

پەراوێز

(1) بڕیە پێی دەڵێن چەرخی نیمچە مۆژوویی، چونکە ئەو دەمە نووسین

هشتا له سەرەتادا بوو و لە کاروباری پەیوەندار بە ژیان بەکار نەهاتبوو.
(2) شارستانیەتی هەسەن (Original Civilization) واتە ئەو شارستانیەتیانەی کە لە شارستانیەتی تەرەوە پەیدا نەبووبن، بەکو لە کولتووری چەرخەکانی پێش مێژوو پەیدا بووبن و نەشونمایان کردبێ.
(3) هەندێ لەو باوەڕەدان کە (سۆمەر) و (کی- ئین- گی) دوو وشەی دوو شوێنی سۆمەری (ئەمیکێ) و (ئەمیزاێ) بن کە یەك مانا ببەخشن (کە ئەمیکێ)ش زمانی نووسین و (ئەمیزاێ)یش شوێنی قسەکردن بووە)… هەندێکی دی (کی-ئین- گی) یان بە (وڵاتی خواداوەند ئانگی) وەرگێراوە- (بڕوانە: جەرج ڕۆ – العراق القديم- وەرگێرانی حسین عەلوان حسین-ل585).
(4) ئارکیۆلۆژی کە دەکاتە زانستی هەموو شوێنەوارناسی هەمیشە پشت بە بەڵگەی دێزراوەوە دەبەستێ، لەم زانستەدا هەموو مەسەلەیەکی مێژوویی جێگای گومان دەبێ بەو پێیەی دەگونجێ دێزراوەی نوێ زانیاریەکانی پێش خۆی هەت بکاتەوە یا خود زیاتر بیچەسپێنێ… بێ نەژادی سۆمەریەکانیش هەر بەو هەنگە، شایەد سبەی زانیاری تازە بە هۆی پشکنینی ئارکیۆلۆژی بدۆزێتەوە.
(5) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە (Moory: The Origien of Civilization-Oxford).
6)) هەرچەندە کەم وارێك کەوتووە ناوی نووسەر یا داهێنەرەکەی بە سەرەوە بێ- تەنها نووسەرەکان وەك لە تابلۆ قوڕیەکاندا دەردەکەوێ بە تەواوی خۆیان بە تێکستە ئەسڕیەکە دەبەستەوە.
(7) هەر بۆ نموونە دەبووایە فرمان وەك ئەوەی لە کۆمەڵەی زمانە سامییەکاندا لە پێشەوەی هاتبا، سەیر دەکەین لە زمانی ئەکەدیدا (کە دەیگەڕێننەوە بۆ کۆمەڵەی زمانە سامییەکان) فرمان لە کۆتاییدا دێ.
(8) زۆر تێکستی سۆمەری کە بۆ زمانی ئەکەدی و شوێنەوە سەرەکییەکانی بابلی و ئاشووری وەرگێڕدراون دێزراونەتەوە.
(9) نووسەری ئەم چەند دێرە دەبەردایە ئەم داستانە)مەبەستم داستانی گەلگامش)ـە دەکاتە کوردی دوای ئەوەی کە بەراوردی تێکستە وەرگێڕدراوەکان تەواو دەکا و بە تایبەتیش تێکستەکەی مامۆستا تەها باقر لەگەڵ تێکستی چاپیزەر.

(ئەوەی سەرەوە لەکاتی خۆیدا لێرە لە پەراوێزی(9) نەیەمدا ئاماژەم پێ دابوو ، پاش ماوەیەك لە وەرگێڕانی داستانەکە بوومەوە بە پەراوێزنووسی و ووڕدکردنەوەی زۆری لایەنی داستانەکە کە پشتم

بەستبوو بە کەمەڵك سەرچاوەی باوەڕکراو (بەوی من خۆم شونەوارناسی)م لە زانکۆی بەغدا تەواو کردبوو ، کەم تا کورتك شارەزاییم لە هەبژاردنی سەرچاوەکانەوە هەبوو .. ، ئەو دەمەش چاپکردن ئاسان نەبوو ، مایەوە تا پاش (ڕاپەڕین)، ڕاستی ئامادەم کردبوو هەوڵی چاپکردنی بدەم ، زۆر لە براەرانیش سیایی داستانەکەیان دیبوو، کەچی لە پرسەیەکی باوەنەکردەدا ، لە شەوی(قارەمانانە)ی برایاندا کەمەڵك لەو جەردە و ڕەگر و داخ لە دڵە جاهیلانەی نە لە مژوو گەیشتوون نە بەتەمان تۆی بگەن لە بەرەبەیانکی شوومدا (پاڵەوان)انە هەیان کووتایە سەرماڵی دایك و خوشك و برام لە گەڕەکی شەش لە هەولێر کە تەنیا ژن و منداڵی لێ بوون (من ئەوسا بەهۆی بارودۆخی ماددی ماڵی سەربەخۆم نەبوو بە خۆزانەوە لە خزمەت دایکمدا بووم) ، کتێبخانەکەم کە هەموو براەرانم ئەوانەی نمەکیان کردووم دەزانن خۆی لە زیاتر لە هەشت هەزار8000 کتێب و دیکۆمێنتی مژوویی دەدا لەگەڵ ژمارەیەك دەسنووس لە پێشەوەیان ئەم داستانی(گەلگامش)ـە کە زۆری پێوە ماندوو بوو بووم ، کتێبەکان لە بازاڕی هەولێر هەرزانفرۆش کرا بوون(بەوەی هەندێ خزم چەند دانەیەکیان بێ کێبوومەوە کە ناوی منیان بەسەرەوە دیبوو) و دەسنووسەکانیشم هەمووی تیاچوون ، زۆر بە داخەوەش کەسێ ، کەمن زیاتر ڕووم لەو براەرانەیە نان و نمەکمان لەبەین بوو ورتەیان لێوە نەهات .
بەم چەشنە داستانی گەلگامش ، باسی ڕۆحی بەفرینی دایکم ناکەم کە پاشان بە ماوەیەکی کورت دوای ئەوەی بە پێخواسەوە لە بازگە بەڕێیان کردبوو و لە داخا بە گەیشتنی بە چەند ڕۆژك گیانی سپارد ، کەل و پەلی ماڵەش لەولاوە بوەستێ..
(سەیرایەتی – مفارقة)ـەکە لەوەدایە زۆربەی هەرە زۆری بەرپرسە گەورەکانی ئەم لا و ئەو لا هەبوو مەك و ماڵەکانیان وەك گوێ پارێزرابوون!!) ..

(10) سۆمەریەکان پێیان گووتوە (نینئەننا) کە بە زمانی سۆمەری (شاژنی ئاسمان) دەگەیەنێ، ئەم خوداوەندە خواوەندی خۆشەویستی و شەڕە لە یەك کاتدا و کچی (مانگ)ی خواوەندی ئاسمان و (سن)ی خواوەندی مانگە. ئەکەدیەکان پێیان گوتووە (عەشتار).
(11) باقر، تەها- مقدمه فی ادب العراق القدیم- بەغدا 1976 ل111.
(12) بۆگومان لێکدانەوەی ئەو شیعرانە و شیعری سۆمەری بە گشتی و تێگەیشتنی دونیای، لێکۆینەوە و لەسەر وەستانکی دەوێ کە دەشێ بابەتکی سەربەخۆ بێ ئەمە لێرەدا هەر بێ ئاشنا کردنی خوێنەر بەم نووسینە کورتە ئەم نموونانەمان هێنانەوە، شایەد ڕۆژێ بە درێژی

بگەڕێنەوە سەری.
(13) بەردێکی بە نرخە وەك پیرۆزە وایە لە هەموو دونیادا تەنیا لە (مەکسیك)و(ئەفغانستان)دا هەیە لە جیهانی دڕیندا بازرگانی پێوە دەکراو
لە بەرامبەر زێڕی بوو.
(14) لێرەدا مانۆ و وێات، مەبەستی لە پەرستگایە.
(15) ناوی پەرستگای خواوەندی مانگ(ننار)ـە کە خواوەندی سەرەکی شاری(ئوور) بوو.

(16) خواوەندی ئاو و خاك و حیکمەتە لای سۆمەریەکان و مەبەندی پەرستنیشی شاری (ئەرید) بووە.
(17) کرێمر، سموئێل-الواح سومر-وەرگێڕانی تەها باقر و د.ئەحمەد فەخری ل72.
(18) لە سیفەتەکانی دموزی بووە و پێی وەسف کراوە.
(19) باقر، تەها-مقدمه فی ادب العراق القدیم- بەغدا-1976 ل 412.
(20) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل 291.
(21) ئەمەش خواوەند دموزی پێ وەسف کراوە، خزمێکی (Kuli) لە زمانی سۆمەریدا بەرامبەر (Friend)ی ئینگلیزییە کە دەکاتە برادەر، بەڵام لێرەدا بە مانای (هاوڕێی ئانو) هاتووە.
(22) ئوشوم، گاۆ -ئانا، واتە (ئەژدیهای ئاسمانی مەزن)، کە ئەمەش خواوەند دموزی(تەموز) پێ وەسف کراوە.
(23) باقر، تەها، مقدمه فی ادب العراق القدیم- ل 196.
(24) خواوەندی مردنە.

سەرچاوەکان:

* کریمر،صموئیل -من الواح سومر -ترجمه:طه باقر و د .احمد فخری مؤسسه فرانکلین.
* باقر،طه- مقدمه فی ادب العراق القدیم: بغداد- 1976.
* رشید، فوزی- السیاسه والدین فی العراق القدیم- بغداد 1983.
* کریمر،صموئیل -السومریون- ترجمه فیصل الوائلی- وکاله المطبوعات- الکویت.

میدیای پارتی: هەر موچەخۆرێک خەی لێ "هەژماری من" تۆمار نەکات موچەکەی ئادەگیرێت!..
تاهیر عیسا

ئەم مانشێتی هەندێک لە ڕۆژنامەکانی چەند بارەی دەستەواتی هەرێمی کوردستان و زۆنی پارتیی و هاو ئاهەنگکانیەتی کە لەموچەخۆرانی هەرێم دەکرێت.
ناوەرۆکی ئەم مانشێتەو هەندێک لە ڕۆژنامەکانیان، بەگەی تاسەرمەخ نیشاندانی دەستەواتکە کە چەند دژە ئازادیە هەرسەرتایەکانی خەڵکی کرێکارو زەحمەتکێشە لەکوردستاندا.
بەگەی ئەویە کە لە بەرامبەر خواست و ویست و بەرژەوەندی زۆرینەی کەمەگادا، زیاتر لەسی وسێ ساڵە سەنگەریان لەخەڵک گرتوەو بەهەر جۆرێک و شێوازێک کە خەیان ویستبێتیان هەویان داوە خەڵکی کەمدرامەدی کوردستان لەبەرامبەر خەیاندا لەو پەڕی زەلیلی و بێ ئیرادەییدا بخەنە سەرئەژنێ.
لە سەرکوتی هەر ناڕەزایەتیەک کەلەبەرامبەیاندا بێ باشترکردنی ژیان و گوزەران و دەستبەرکردنی ئازادیە سیاسی و مەدەنیەکانیان، دەستی بەبرابێت، هەتا ئاستی تەقەکردن و کوشتن و بریندارکردن و کەم ئەندامکردنیان، یان زیندان وئازارو ئەشکەنجە، یان هەڕەشەو چاوسورکردنەوە لە هەستەواوان و ڕۆژنامەوانان و هەتا تیرۆرکردنیان، کە ئەگەر ناویان لێرەدا بیربهێنرێتەوە لیستەکی دورو درێژی سەدان کەسی لە تیرۆرکراوانی دەستی ئەم دەستەواتە دزێوی کوردایەتی، لەم بابەتەدا دەگرێت.
ئەم کارنامەی دزێوی ئەم دەستەواتە دزو گەندەڵەی ئەم دو بنەماڵە ئێلیگارشیەی کوردستان و دەستەو تاقمی دەورو بەریان بوە.
هەڕەشەی ئاگرتنی موچەی فەرمانبەران بەیانوی پێویست نەبونیان بە"هەژماری من" ی ئەوان، کە مەعلومە هەژمارێکە لەپێناو دزی و تاڵانی زیاتر لەلایەک و لەلایەکی دیکەش بەبارمتەگرتنی موچەخۆرانە لەهەژمارێکەوە، کە کەنتڕۆڵی دان ونەدانی موچە لەژێر دەستی خەیاندا دەهێڵێتەوە و لەم ڕەگایشەوە وەک چۆن ئێستا ناوەرۆکی هەڕەشەکە بەگەی ئەمەیان دەستەلمێنێت کە دەوترێت موچەکانیان ئادەگیرێت ئەگەر پێیەوە پێویست نەبن، بەهەمان شێوەش ئەگەر موچەخۆران بچنە ژێر باری ویستی ئەوان، سبەینێ لەدەستبردن بە هەر

ناڕازیبونێک و خۆپیشاندانێک، لە شوێنگای هەژماری ئەوانەوە هەڵدەشێ موچە نەدان کارتێکی فشاری ئەم باندە دزو مافیاو تیرۆریستە حاکمەی ئێستا دەبێت.

ئەم دەستاتی جوت بنەماڵەیە، کە هەریەکەیان زیانێکی بەخۆی بینگەیشتوون، هەریەکەی لە قۆناغێوە خۆیدا باشخانێکی پیسی دزی وفەسادی و سەرکوتی ئازادیە سیاسی و فکریەکانی خەڵکی ناڕازی پشت سەری خۆی ناوە، شەرعیەتی ئەم جارە لە حوکمڕانییان لە شوێنگای پێنجەماری خەڵکەوە لەهەڵبژاردنە ساختەکانیاندا، بەخۆیان بەدەست هێناوە.

ترس و خۆی ئەم جارگا پووچەی بەقۆل دیموکراسیی و فریی و پلەالیزمییە، دەرکەوتن وسەرهەڵدانی ناوە ناوەی ئۆپۆزیسیۆنی ساختە بووە، ئۆپۆزیسیۆنێک کە "DNA" کەی سەد لەسەد لەم دەستاتە دزو گەندەڵە واوتر نەبووە نییە. ئەوەی جێگای باسیشە لێرەدا، لەدوانێکی قوبادتاڵەبانییە، کە بەراکەی، بافە تاڵەبانی، لەهەڵبژاردنەکانی خولی شەشەمی پەڵەماندا، بەسەختی ودژواری بانگەشەیکی تەفرەئامێزی دژخواردی خەڵکداوە، وای ئیدیعا دەکرد کە دیموکراتیەت جیاوازتربێت لەسیاسەت و کارنامەی ئابردوی باوکی و ژیانی خەڵک دگەیەنێت، بانگەشەی دەستبردن بۆ هەژماری منی وەک کارتێکی هەستیارو کاریگەر لەهەڵبژاردنەکاندا بۆکار هێناو دەنگی خۆی بەساختە خستە پاڵ دەنگی موچەخۆران بۆ بەتکردنەوەی پەڕۆی هەژماری مەسروربارزانی، بەنام دوای دیدارو گفتوگۆکانی لەگەڵ مەسروربارزانی، سەبارەت بەهەژماری من وتی ئەو تێبینیانەی پێشتر بووم لەسەر هەژماری من ئێستا لەکتێگەیشتنمان بۆ دروست بووە و چارەسەرکراون.

دوو ڕۆژ لەمەوبەریش، قوبادتاڵەبانی، لەکۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانیدا ڕایگەیاند، خۆشبەختانە هەمو ئەو تێبینیانەی کەهەبون لەسەر پەڕۆی هەژماری من یەکلابونەتەوە.

لەڕاستیدا ئەمانە چەن بای بێت لەوەدا بۆ ئاراستەی شەن و کۆی خەیان دەکەن، دەنا مەسەلەکە پەیوەست نییە بە تێبینی و ڕوونەوەو نەڕوونەوەی سەرنج، بەڵکو خۆشیان هیچ سەرنجێکیان هەتا پێش دەورانی خولی شەشەمی پەڵەمان لەسەر هەژماری من نەبو، بەڵکو لە زربەی دام دەزگاکانی سلێمانیش بەزەر فەرمی هەژماری من بە موچەخۆران پێ دەکرایەوە، ئەمەش نیشانەی کەم مەڵەی سیاسیی ئەم حیزب و کەسایەتیانەیە، کە لەبەرامبەر خەڵکدا بە تەفرەدانیان دەگیرێتە بەر.

مەسعود بارزانیش چەند ڕۆژێک لەمەو بەر هەڵەشەی لەحکومەتی ناوەندی عەراق کرد، کە ئەمە چیتر بەمجارە قبوڵناکرێن، کە موچە لەکاتی

دیاریکراودا نیەت، ئەو گوتی خۆ ئەمە سواکەر نین!
لەکاتێکدا ئەوان بەدەیان ساڵە یاری بە موچەو قوتی خەڵکی کوردستانەوە دەکەن و بە دەیان مانگی موچەخۆران، یان بەناوی پاشکەوتەوە خواردوە یان بەلەبینەوە یان هەر پێیان نەداون، سەرباری دواکەوتنی موچە هەتا نزیک لەدو مانگیش، کەچی مەسعود بارزانی ەو بەبەغدا دەڵێت خۆ ئەمە سواکەر نین؟
لەڕاستیدا حکومەتی گەندەڵی سودانی و دەسەڵاتی گەندەڵی کوردی دو دەسەڵاتی بەرجوازی گەندەڵ و دزو فەسادی ناوچەکەن، هەردوکیان بەرژەوەندیکانیان لەکهەپێکراوە و لەیەکتر هەز بە حوکمەانی و دەسەڵات وەردەگرن!
بەڵام، پارتی و بارزانی بەدو کەسایەتی جیاواز لەگەڵ بەغدا هەس وکەوت دەکەن، بەواتای دوچاری لەتبونی کەسایەتی هاتون، چونکە هەتا ئێستاش لەناو تەم ومژی ئاڵ وگۆڕکانی ناو سیستەمی چاوەڕوانکراوی تازەی جیهان و ناوچەکەو ڕۆژهەڵاتی ناویندا بەرچاویان ڕۆشن نییە، پێشتر کە لەسیاسەتی ئابوری سەربەخۆو فرەشی نەوت و دواتریش بەهای یەفاندەمدا، سەرکەوتو نەبون، دوای ئەوە حکومەتی ناوەند وردە وردە ئەو سەنگەرانەی پچڕکردن، کە پێشتر لە سەردەمی دەسەڵاتی دیفاکتۆیاندا هەیان بو، هەم لەئاستی عەراق وناوچەکەداو هەم لەئاستی جیهانیشدا قورسایان هەبو، دوای ئەمەو هەنگاو بەهەنگاو لەبەرامبەر بەغدادا پاشکشەیان پێکرا.
لەلایەک لە حکومەتی ناوەندا شەریکن، تا ئەو جێگایەی پێگەی حکومەتی ناوەند لەناو ئاڵ وگۆڕ سیاسی و ئابوری و سەربازیکانی ئێستای ڕۆژهەڵاتی ناوەاستدا، پارێزراو بێت ئەوان بەشکن لەو حکومەتە، زەر لەمەڕ نییە لەسەرو بەندی دوای ملشکانی ڕژەمکەی ئەسەدو دەرکەوتنی سیمای تیرەریستی ئیسلامی ئەحمەد جەلانیدا لەسوریا، هەڕەشەی ئەویان دەکرد لەحکومەتی ناوەندو پەلەمان دەکشێنەوە، دواتر ئەو شەپەلی ئاڵ وگۆڕانە، بەنیازو ویستی ئەوان نەبێشتە پێش و لەم هەنگاوەشدا، شلیان کردەوە، وە هەندک جاریش تەحلیل و لێکدانەوەکانیان دەیان باتە کەشکۆڵانی خەیاڵ پڵاویی و پێیان وایە لەبەرەبەیانێکدا بانگ دەکرێن بە لەسەرنانی تاجی دەوڵەتداری و هەڵەشەکانیان دەستپێدەکاتەوە.
پێکنەهێنانی حکومەتیشیان، کە زیاترلە شەش مانگ بەسەر خولی شەشەمی هەڵبژاردنکانی پەڕلەمانداتێپەڕیوە، هەر پێویستە بەم ئاڵ وگۆڕانەی ناوچەکەو دنیاو ناڕەشنی لەبارەی ئایندەی دیزاینی تازەو جێگەو پێگەی هەزە ئیقلیمیەکان لەسیستەمی عالەمی تازەدا.
ئەم هەموماوەیەش کە حکومەت پێکنەهێندراوە، نیشانەی ئەوەیە، کە لەم هەرەمەدا بون ونەبونی حکومەت هەر وەک یەک وایەو ژیانی خەڵک

لەهەردو حاڵەتیدا هەر لادەخی خراپیدایە.
دواجار مافێکی سادەو بچەندو چونی هەر فەرمانبەرو کارمەندێکی موچە خۆرە لەم دنیا پان وبەرینەی سەرمایەداریدا، کە چەن موچەی کارەبەکرە و نیوە لەدزراوەکەی لە ڕێگای یەکێک لەو بانقانەی کەخێی هەیدە بژڕەت، وەردەگرێت.
بەڵام لەم هەڵمەی زیاتر لە سیی وسێ ساڵە کەمەڵێک باندی دزو قاچاخچی کە وەکو مەتەکە وان بەسەر دەی خەڵکی هەژارو نەدارو کەمدەرامەدەو، خەیان لەڕێگای هەزی میلیشیاو هەزی سەرکوتکەرەو بەسەر خەڵکی کوردستاندا داسەپاندوەو تەنانەت مافی هەڵبژاردنی ئازادانەی هەژماری بانقیشیان لە موچەخۆران سەندەتەو.
خەڵکی زەحمەتکەشی کوردستان، تەنیا لەڕێگای پەیبردن بە بەرژەوەندیە هاوبەشەکانیان لەناو دنیای سەرمایەداریداو تێگەیشتن لەوەی ئەم جیهانەو یاساو دەساکانی، هەر لە کاری کرێگرتەو زەدەبایەکی کە لەڕەنج وهەزی ئەوان دەدزرێت و دەچەتە گیرفان یان قاسەی سەرمایەدارانەو، هەتا ئەو یاسای مەکداریەی کە تەواوی هەکارەکانی ژیانی کەمەڵێگای خستەتە ژێر دەستی مشتێک لە ملیادلەرە ناوچەیی و مەڵێتی ملیاردلەرە جیهانیەکان، تێگەیشتن لەوەی ژن بم یان پیاو ڕەش بم یان سپی جوبم یان موسوڵمان یەزیدی بم یان گاور، کوردبم یان عەڕەب، لە لەکهەڵپەکانی بەرژەوەندیەکان و بەریەککەوتنەکانی بەرژەوەندیەکانەو، دەتوانین بزانین کە هاوچارەنوسەو کەش نەیار، دەتوانین تێبگەین لەوەی کە دەبێت بە وەستانەومان لەبەرامبەر ئەوانەی لەگەڵ ویست و خواست و بەرژەوەندیەکانماندا ناکەکن، پەویستمان بە هاودەنگی وهاوخەباتی هەیە، هاودەنگیەک کە لەو تێگەیشتنە سەرچاوەی گرتبێت، کە نیزامی سەرمایەداری ئەمڕۆ چەن ژیان وگوزەران و خەشی و بەختەوەری و ئازادیە سروشتیە مرۆڤناسایەکانمانی لە لەقالب داوین و لەڕەبەتێک واوەتر کە دەتوانێت تەنیاو تەنیا لەو تەمەنە مەحدودەی کەمرۆڤ لەناو گەردوندا وەک یەکەیەکی بایەلۆجی سەری دەرهەناوە، کەڵک لەوزە و حەوسەڵەمان وەرگرێت، لەپەناوی کەڵەکەکردنی هەرچی زیاترو زیاتری سەرمایەدا، هاودەنگیەک بە ئەوەی ئەگەر نەشتوانین لای کەمی ژیانێکی دەخوازی خەمان بەخەمان بدەستبهێنین، بەردەام هەمیشە بونمان لەناو ئەم دنیا پە ململانێ چینایەتیەدا، بە پەی ڕەژەو کەمی و زەریمان لە ڕەوبەونەو نەبەردیەکانماندا، دەتوانێت وەک فاکتەری پارسەنگی هەز بە باشتر کردنی ژیانی ئەستاو ئایندەمان کەم وزەر دەور ببینێت، هەر پەوپەیەی دنیای سەرمایەداری ئەمڕۆ سەر باری سەرهەڵدانی چەندین قوتبی جەراوجەرو ململانێیان لەسەر هەژمون و بەشیان لە دیزایەک کە لەپارسەنگی هەزی ئابوری و سەربازیدا

دەتوانێت لەساتەوەختێکدا لەنگەر بگرێت، بەڵام لەناوەڕۆکدا سەرجەمیان لەسەر ئەوە ساغن، کە لەباشترین حاڵەتیاندا بەبەیانیترین شێوازی چەوساندنەوە، لەهێزی کاری هەرزانمان کەڵک وەرگرن، هێندەک جاریش واپێویست دەکات لەجەنگی ململانێی هێزمونگەرایانەدا، بە ملیۆنانمان لە بەکۆشت بەدەن و بەملیۆنانیشمان لە بریندارو پەککەوتەو ئاوارەو سەر گەردان و بەماڵ وحاڵ بکەن، هەر بۆیەش تێگەیشتنێک بەدەر لەم تێگەیشتنە جیهانداگرە، ناتوانێت ئاکامێک لەخەبات و تێکۆشانی ئەم زەرایەتییە مرۆییە، بەتەنیا لەناوچەیەک و وەاتێکدا گرێ بخوا، سەرمایەو بەهاکانی گەردونین، دەبێت خەبات و تێکۆشان و نەبەردیەکانیش گەردونی بن، ئەمەیان چەن و بەچ شێوازو بەکام میکانیزمی کارسازو گونجاو دەواتە پێش، بە ئاگایی و وشیاری ملیاریی نوونەتاوەیی بەرهەمدار دەبێت، بە ئەمەش تەنیا کات دەوری یەکلاکەرەوەی دەبێت، لەناو کاتیشدا بەبەویست و ئیرادەی من وئەم وئەو یان ئەم تاقم و ئەم حیزب و ئەم ڕێکخراو، جوڵانەوە و بەریەککەوتنە چینایەتیە ناکۆکەکان، لەپێناسەیەکی دورو درێژی لە نەوەستان نەهاتودا، ماتریاڵی مرۆیی ئاگامەند وەک فاکتەری ئاڵ وگۆی بنەڕەتی لەم دنیا پڕ لەنهامەتیانەدا بەدیدەهێنێت. بەدەر لەمەش دەکرێت ڕووداوهای جەراوجێری دیکەی وەک کۆمۆنەی پاریس و شۆڕشی ئۆکتۆبەرو شۆڕشی چین و ئینقلابی حەفتاو نۆ لەئێران و دنیان سەدان ڕووداوی لەم جۆرە ڕوبدەن، بەڵام لەنێوبونی وشیاری و ئاگایی چینایەتی سیاسی ئابوریدا، حەتمەن ئامانجەکانیش بەدینایەن.

تاهیر عیسا
20.05.2025

بنەماکانی نووسینی کورتە چیرۆک بۆ منداڵان.. ڕزا

شـوان

بـ ئـو بـهـرهـمـانـد و ئـارزووهـانـدی لاوانـی کـ خـولـیای نووسـینی کـورتـ چـیـرکـن بـ منـداـان. چـند پـوـر و بـنـهـما و رـنـمایـیـک هـیـ، دـتـوانـن لـ نووسـینی کورتـ چـیـرکی کوالیتی باش بـ منـداـان بـکاریـان بهـنـن. پـش هـموو شـتـک متـمانـبـوونتـان بـ تـوانـاکانی خـتـان هـبـت، کـ فـاکـتـرـکی گـرنگی سـرکـوتـنتانـ. هـمـیشـ ئـوتـان لـ خـیـاـدا بـت، کـ چـیـرکـکانتان بـ منـداـان دـنووسن. پـویستـ شـارزای قـناغـکانی تـمـنی منـداـان و فـرهـنگی زمـانی منـداـان و دـرووـناسیی منـداـان بن. تا بتوانن بچـنـ ناو جـیهانی وـنـوشـیی و ئـفـسووناوی منـداـانـوـ، کـ جیهـانـکـ سـرانسـر لـ پـاکی و بـتـاوانی، لـ راز و نیـازی پـاک، لـ هـیوا و گـشـبـینی، لـ خـونی سـوز، لـ جوانی و لـ خـندـ و پـکـنـین. لـ خـشـویسی، لـ قـسـی قـوت و شیرین، لـ... هـتد.

زـر بـ کـورتی و بـچـی لـم خـاـنـدا، باس لـ گـرنگـترین بـنـهـماکانی نووسینی کـورتـ چـیـرکـ بـ منـداـان دـکـیـن:

١ـ ئـیـلهـامی چـیـرکـ: ئـیـلهـام بـ نووسـینی چـیـرکـ، لـ خـیـاـکـردنـکی ئـازادـوـ دـت. زـر زـرن، دـتـوانن لـ هـموو شـوـنـکـدا بـیـدـزنـوـ، تـنـیـا ئـوـی دـوـت کـ بزانـن چـن دـیدـزنـوـ. دـکـرـت لـ رووداوـکـوـ، یان لـ راستـیـکانی ژـیانی رـژانـی منـداـانـوـ، یـا لـ بـیـرـوـرـیـکانی ژـیانتانـوـ یـان ئـیـلهـامـکی کوتوپـدا بـتان بـت، بـ کـورتی ئـیـلهـامی کـورتـ چـیـرکـ، لـ زـر سـرچاوـوـ دـت.

٢ـ بـیـرـکـ: بـیـرـکـ یـکـکـ لـ بـنـهـما سـرـکـیـکانی چـیـرکـ. بـ دـینـمـ و بـ بـبـ پشتی کـورتـ چـیـرکـ بـ منـداـان دادـنـرـت. چـیـرکـکان بـ دـوری بـیـرـکـکاندا دـسـوـنـوـ. پـویستـ بـیـرـکـ راسـت و لـژـیکـی بـت و پـیـامـکی پـروـردـیـی رووـنـی لـخـگـرتـووبـت، تا منـداـان لـی تـبـگـن.

٣ـ ناونـیـشانی چـیـرکـ: دانـانی ناونـیشانی خـش و ئـاسان و سـرنجـاکـش و گـونجاو، کـ لـگـ ناوـکی کـورتـ چـیـرکـ بـ منـداـان زـر گـرنگـ. بـ قـوارـیـکی گـورـتـریش بنووسـرـت.

٤ـ پـت یان گـرـی چـیـرکـ: پـت لـ کـورتـ چـیـرکـ بـ منـداـان، بـریتیـ لـو کـشـ و ئـاریشـیـ، کـ پـوـانی چـیـرکـکـ رووبـووی دـبـتـوـ و چـارسـرـکی گونجاوی بـ دـکـات. کـ پـیـوـنـدی بـ ژـیـانی رـژانـی منـداـانـوـ هـبـت، مـلـمـلانـی

کارەکتەرەکانی چیرۆکەکە، بە دەوری چارەسەرکردن و کردنەوەی ئەو گرێیەدا دەسووڕێنەوە.
٥ـ کارەکتەرەکان: مرۆڤ بن یان ئاژەڵ و باڵندە و زیندەوەر و رووەک و شتی تر، پێویستە کارەکتەرەکانی کورتە چیرۆکی باش بە منداڵان، نوێنەری کەمێکی فراوان بن. وا بکەن کە تەنیا یەک کارەکتەری سەرەکی هەبژێرن، دوو یا سێ کارەکتەری دیکەش پاڵپشتی بن. فرە کارەکتەری لە کورتە چیرۆکدا بە منداڵان، سەر لە منداڵان دەشێوێنن.
٦ـ ململانێ: توانای سەرکەوتن یا شکستی پاڵەوان لە ململانێدا دەردەکەوێت. نابێت ململانێی لە کورتە چیرۆک بە منداڵان، نالەزیکی و درۆز و بێزارکەر بێت. ناشبێت کاری لەتوانابەدەر، بدرێتە پاڵ پاڵەوانی کورتە چیرۆکەوە بە منداڵان. تا منداڵان گومان لە راستییان نەکەن. پێویستە لە ململانێدا، جۆخت لەسەر سەرکەوتنی: باش بەسەر خراپەدا، ئاشتی بەسەر شەڕدا، گەشبینی بەسەرڕەشبینیدا، دەسزی بەسەر ناپاکیدا، خۆشەویستی بەسەر ڕقدا،...هتد، بکرێتەوە.
٧ـ زمانی چیرۆک بە منداڵان: زمان گرنگترین کەرەستە و فاکتەرە لە نووسینی کورتە چیرۆک بە منداڵان. پێویستە بە زمانێکی کوردی پەتی و ئاسان و شیرین دابڕێژرێت. وشەکان ڕوون و واتا زانراوبن، ڕستەکان کورت و ئاسان بن، تا منداڵان بە ئاسانی لێیان تێبگەن. بەکارهێنانی وشە و ڕستەی بزوێنەر، زیاتر سەرنجی منداڵان ڕادەکێشن. وەک: چەلەکەکە هەڤێی، نازە پەکەنی.
٨ـ دیالۆگ: دیالۆگ بنەمایەکی سەرەکی تری کورتە چیرۆکی باشە بە منداڵان. دیالۆگ بریتییە لە گفتوگۆ لەنێوان دوو کارەکتەر یا زیاتر. دیالۆگ لەنێوان کارەکتەرە سەرەکییەکان بەکاربهێنن. چونکە دیالۆگ چێژ و خۆشی بە منداڵانی خوێنەر یان گوێگرانی چیرۆکەکانتان دەبخشێت.
٩ـ بیرکردنەوە و خەیاڵ: ئەوەی چیرۆکنووسانی کورتە چیرۆک بۆ منداڵان، پێویستیتان بە خەیاڵێکی فراوان و بە بیرکردنەوەیەکی قووڵ هەیە. چونکە خەیاڵ ڕەگەزێکی گرنگە لە چیرۆک.
١٠ـ داشتنی کورتە چیرۆک: لەوانەیە هەر چیرۆکنووسێک، ڕێباز و شێواز خۆی لە گێڕانەوە و لە نووسینی چیرۆکدا هەبێت. بیر لە شێواز و لە ستایلی جیاواز و ناوازە بکەنەوە. گرنگ ئەوەیە کە بە شێوازێکی سووک و ئاسان و کورت و پوخت، بەپێی قەناغەکانی تەمەنی منداڵی و فەرهەنگی زمانیان چیرۆکەکانتان دابڕێژن. بە

سەرەتایەکی بەهێز و سەرنجڕاکێش دەست بە نووسینی کورتە چیرۆکەکانتان بکەن. لە هەر چیرۆکێکیشدا، سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتایی هەیە. پێویستە دووربکەونەوە لە شێوازی کلاسیکی، تەقلیدی ئاسایی و وتاربێژی و پەندەری و ڕێنمایی ڕاستەوخۆ.

١١ـ کات و شوێن: دوو بنەمای سەرەکیی ترن، لە نووسینی کورتە چیرۆک بۆ منداڵان. بۆیە کات و شوێن، لێکدانەوە بۆ ڕووداوەکان ناکرێت. پێویستە کات و شوێنی ڕووداوەکان دیاری بکرێن.

١٢ـ وێنەی ڕەنگاوڕەنگی ڕوونکردنەوە: وێنەی ڕوونکردنەوەی فۆتۆگرافی یان کێشراو، بۆ باتەکانی چیرۆکەکانتان بۆ منداڵان پێویستن. وێنە چیرۆکەکان جوانتر و شیرینتر دەکەن و زیاتریش سەرنجی منداڵان ڕادەکێشن. وشە و ڕستە و وێنە دەبن بە تەواوکەری یەکتری.

١٣ـ پیاچوونەوە: پێش بڵاوکردنەوەی چیرۆکەکانتان، بۆ وردی پێیانەدا بچنەوە. لە هەڵەکانی ڕێنووسی و ڕێزمانی و خاڵبەندییەکان، بژاریان بکەن و ڕاستیان بکەنەوە. ئەنگێش نییە ئەگەر پێشانی نووسەرانێکی بۆ ئەزموونی بواری کورتە چیرۆکی منداڵان بدەن. سوود لە ڕا و لە تێبینییەکانیان وەربگرن. کەسێش بۆ چیرۆکنووس لەدایک نەبووە. بۆ ئەزموونداتێپەڕیوە.

١٤ـ دیزاینێکی جوان: ئەگەر کورتە چیرۆکەکانتان، لە کتێبکی چاپکراودا پێشکەش بە منداڵان بکرین. پێویستە دیزاین و بەرگی کتێبەکە و ناونیشان و قەوارەی پیتەکانی چاپ و هونەری ڕازاندنەوەی کتێبەکە جوان و سەرنجڕاکێشبن بۆ منداڵان.

١٥ـ کۆتایی چیرۆکەکان: کۆتایی لە کورتە چیرۆک بۆ منداڵان زۆر گرنگە. پێویستە کۆتاییەکانیان دڵخۆشکەربن و بۆ هەوا و گۆشبینی و بۆ گەیاندنی ئامانج و بۆ پەیامێکی پەروەردەیی کۆتایی بۆ چیرۆکەکانتان بهێنن، بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان و بۆ پەند و وانەیەکی ئەرێنی کۆتاییان پێبهێنن.

دوبەی: ٢٠٢٥

شەوازی ئیشق و گەورەساڵان..
شیعری عزالدین الماعزي..
وەرگێڕانی شەهلا نوری

یەکەم گۆڵەکەی لە کردەوە وتی: تۆ منت خۆشدەوێت.
دووەمیانی دەرهێنا.
وتی
تۆ منت خۆش ناوێت.
سێیەم و چوارەمی لێکردەوە و…
گۆڵاکانی تەواو کرد،
پاشان گوڵە بچووکەکە بە تووڕەییەوە
کەوتە خوارەوە.
گوڵ گریا و
هەستی بە سەرما کرد
لێکاتێکدا
رووت بوونەوە
وتی
تۆ منت خۆش
ناوێت

وەرگێڕانی شەهلا نوری
لەنوسینی عزالدین الماعزي ” المغرب”.

سەرچاوە:

[ڤێرژنی عەرەبی (لە کۆتایی ڤیدیۆکە) کە لەلایەن خودی شاعیرەوە خوێندراوەتەوە](#)